

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СІМЕЙНОГО ПРАВА

УДК 347.626

В. В. Валах

кандидат юридичних наук, доцент
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
кафедра цивільно-правових дисциплін
Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна

А. А. Складна

студентка
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
економіко-правовий факультет
Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна

ОБ'ЄКТНИЙ СКЛАД ОСОБИСТОГО МАЙНА КОЖНОГО З ПОДРУЖЖЯ

Розглянуто теоретичні та практичні проблеми, пов'язані з визначенням об'єктного складу особистого майна кожного з подружжя. Виявлено недоліки чинного вітчизняного законодавства з цього приводу та запропоновано шляхи розв'язання існуючих проблем.

Ключові слова: особисте майно подружжя, приватизоване майно, корпоративні права, доходи.

Глава 7 Сімейного кодексу України [1] (далі — СКУ) присвячена питанням роздільного майна подружжя. І хоча її норми містять більш широке коло підстав виникнення права особистої приватної власності подружжя у порівнянні з Кодексом про шлюб та сім'ю 1969 року (далі — КпШС), все ж проблема визначення належності майна окремій особистості та відмежування особистої приватної власності подружжя від спільної сумісної власності є однією з актуальних і спірних у сучасній юридичній науці, тому саме на це питання спрямовано дану роботу.

Стосовно термінологічного визначення правової природи права, за яким подружжю належить роздільне майно, у теорії та законодавстві слід констатувати існування певних труднощів. Не викликає сумнівів, що роздільне майно належить кожному з подружжя на праві приватної власності, але для того, щоб підкреслити відмінність цього майна від спільного майна подружжя нерідко використовують поняття «особиста власність», «роздільна приватна власність подружжя». Новий СКУ закріпив термін «особиста

приватна власність подружжя» [1, ст. 57]. Закріплення такого терміну не можна визнати вдалим. Як слушно зазначає О. В. Дзера, вразливість такого словосполучення є очевидною, адже особиста власність притаманна соціалістичному суспільству, приватна — суспільству з ринковою економікою [2, с. 58]. Ані Конституція України, ані Цивільний кодекс України [3] (далі — ЦКУ), не закріплюють такого поняття, як особиста приватна власність, адже фізичній особі майно належить на праві приватної власності, а будь-який виняток щодо майна подружжя відсутній. Тому Глава 7 СКУ мала б називатися «Право приватної власності дружини та чоловіка».

Певні труднощі може викликати також тлумачення терміну «набуте майно». В юридичній літературі цей термін зустрічається досить рідко, оскільки несе швидше побутове, аніж правове змістовне навантаження. При аналізі значення слова «набувати» можна зауважити, що законодавчо встановлюються лише підстави набуття *права власності* [3, гл. 24]. Що стосується набуття майна, то такий термін зустрічається у цивільному законодавстві у межах інституту набуття, збереження майна без достатньої правової підстави [3, гл. 83] та у сімейному законодавстві. У той же час ані ЦКУ, ані СКУ зміст цього терміну не розкривають. Словом, значення терміну «набуте майно» не має допоки свого однозначного тлумачення. Така неоднозначність у розумінні цього терміну не сприяє застосуванню правових норм на практиці. Тому в СКУ бажано було б розкрити зміст поняття «набуте майно» аби чітко відтворити юридичну суть правовідносин, які забезпечують виникнення у подружжя спільного майна. Це можна зробити, зокрема, визначивши перелік конкретних правових підстав, що забезпечують виникнення у подружжя спільного майна. Адже майно за ст. 190 ЦКУ є особливим об'єктом, до складу якого входять не тільки речі, але й майнові права та обов'язки.

Незрозумілим також є суто теоретичне розділення понять «набуте» та «отримане, одержане». Якщо законодавець мав на увазі, що «набуття» та «отримання/одержання» майна тягнуть різні правові наслідки чи мають різні правові підстави, то слід було б це відтворити у відповідних законодавчих нормах. Якщо ж ні, то треба зазначити, що з практичної точки зору суттєвої різниці між ними немає, тому для удосконалення юридичної техніки та уникнення непорозумінь слід було б використати один термін з розкриттям його значення.

Хоча ст. 57 СКУ встановлює критерії визначення майна, яке є особистою приватною власністю дружини або чоловіка, проте цей перелік не можна вважати досконалим. По-перше, взагалі не враховується вплив шлюбного договору на визначення особистої власності, хоча ст. 97 СКУ надає подружжю можливість відійти від режиму спільності майна і віднести його до особистої власності кожного з них. Тому доцільним було б внести доповнення до цієї статті шляхом включення існування відповідних умов шлюбного договору до підстав віднесення майна до особистої приватної власності.

Ще однією проблемою є те, що в СКУ донедавна не визначався правовий режим приватизованого майна. Така позиція законодавця викликала

гострі дискусії: деякі фахівці вважали приватизоване майно спільним майном подружжя [4, с. 112], інші відносили його до роздільного майна подружжя [5, с. 131]. Останньої позиції дотримувались й вітчизняні суди при ухваленні рішення [6; 7]. Остаточну крапку у дискусії мав би поставити Закон України № 2913 від 11.01.2011 р. «Про внесення зміни до статті 61 Сімейного кодексу України щодо об'єктів права спільної сумісної власності подружжя» (далі — Закон № 2913), за яким «об'єктом права спільної сумісної власності подружжя є житло, набуте одним із подружжя під час шлюбу внаслідок приватизації державного житлового фонду, та земельна ділянка, набута внаслідок безоплатної передачі її одному з подружжя із земель державної або комунальної власності, у тому числі приватизації» [8]. Але, виходячи з аналізу чинного законодавства щодо приватизації державного житлового фонду [9, ст.ст. 1, 5], можна припустити, що рішення мало б мати подвійний характер, тобто приватизоване майно може належати як до спільного, так і до роздільного майна подружжя залежно від того, як воно було приватизоване. При цьому мали враховуватись 2 критерії: 1) спосіб приватизації — безоплатно чи у разі продажу [9, ст. 3]; 2) якщо чоловік та дружина — громадяни України, проживали разом в квартирі або мали право на це житло і разом висловили свою волю на приватизацію житла, то приватизована квартира переходить в їх спільну власність.

Питання щодо правового режиму земельної ділянки, одержаної громадянином у період шлюбу у приватну власність шляхом приватизації, отримало свою відповідь у постанові Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами земельного законодавства при розгляді цивільних справ» від 16.04.2004 р. № 7, яку 19.03.2010 р. було доповнено пунктом 18², відповідного до якого така земельна ділянка є «особистою приватною власністю, а не спільною сумісною власністю подружжя, оскільки йдеться не про майно, нажите подружжям у шлюбі, а про одержану громадянином частку із земельного фонду» [10] (курсив наш. — В. В., А. С.). Звісно, вказану Постанову буде приведено у відповідність до чинного законодавства, але слід погодитись з мотивацією Верховного Суду України. Зазначимо також, що дії по безоплатній передачі нерухомості у власність за своєю конструкцією є даруванням (ст. 717 ЦКУ). Таким чином, житло та/або земельна ділянка, отримані у процесі приватизації шляхом безоплатної передачі у власність за нормами чинного законодавства [9, ст.ст. 3, 5; 11, ч. 3 ст. 116], повинні мати режим особистого майна того з подружжя, який має право на таку приватизацію, якщо інший режим не встановлений домовленістю між подружжям.

СКУ закріплює нове правило, відповідно до якого майно, набуте кожним з подружжя за час шлюбу, але за кошти, які належали кожному з них особисто, є роздільним майном [1, п. 3 ч. 1 ст. 57]. При з'ясуванні правового режиму такого майна на практиці можуть виникати певні складнощі. В Україні діє загальний режим спільності майна, згідно з яким майно, набуте за час шлюбу, вважається таким, що належить подружжю. Тут виникає питання, чи буде особистою власністю майно, придбане за грошові кошти, одержані від реалізації особистого майна. Якщо один із подружжя

під час шлюбу набуває певне майно за рахунок особистих коштів, то таке майно не може визнаватися спільним майном подружжя. Свого часу ще В. П. Маслов зазначив, що у такому випадку об'єкт роздільної власності подружжя лише змінює свою форму, тому що кошти, за рахунок яких майно було набуто, і сама річ мають однаковий правовий режим — режим роздільності [12, с. 67]. Тому сама по собі трансформація майна з одного виду в інший (наприклад, грошових коштів в інші цінності, конкретних речей у грошові кошти) не повинна призводити до автоматичної зміни режиму роздільності на режим спільності і навпаки. Тобто, якщо особа набуває майно за договором міни за рахунок особистих коштів, то набуте майно буде також особистою власністю. При придбанні майна за грошові кошти можуть виникнути складнощі з доказування того, що майно було придбане саме за кошти, що є особистою приватною власністю.

До роздільного майна кожного з подружжя СКУ відносить також речі індивідуального користування [1, ч. 2 ст. 57], але, на відміну від КпШС, у якому уточнювалося, що до них відноситься одяг, взуття, СКУ не дає орієнтовний перелік таких речей, що може призводити до розширеного тлумачення цієї норми і віднесенню до речей індивідуального користування транспортних засобів, побутової техніки тощо. У подібних випадках при доказуванні спільності майна можна застосовувати положення ч. 3 ст. 61 СКУ, за якою якщо одним із подружжя укладено договір в інтересах сім'ї, то гроші, інше майно, які були одержані за цим договором, є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя.

Найпоширенішою є проблема віднесення до складу об'єктів особистої чи спільної сумісної власності подружжя корпоративних прав, які належать одному з подружжя.

Верховний Суд України висловив свою точку зору з цього приводу у Правових позиціях від 26 грудня 2007 р. № 6–3/2007. Відповідно до них, корпоративні права одного з подружжя, які відповідно до ст. 167 Господарського кодексу України [13] (далі — ГКУ) є правами особи, частка якої визначається в статутному фонді (майні) господарської організації, що включають правомочності на участь цієї особи в управлінні господарською організацією, отримання певної частки прибутку (дивідендів) даної організації та активів у разі ліквідації останньої відповідно до закону, а також інші правомочності, передбачені законом і статутними документами, належать тільки цьому з подружжя та не можуть бути предметом поділу їх судом у будь-якій частині [18, п. 8 р. 10].

Таким чином, згідно з позицією Верховного Суду України корпоративні права не включаються до складу спільної сумісної власності подружжя. Л. М. Марініна, аналізуючи відповідні законодавчі положення та судову практику з цього питання, вбачає, що «такий висновок не є безспірним з огляду на формулювання норм ст. ст. 57, 58, 62 СКУ, які визначають підстави набуття майна в особисту власність кожного з подружжя» [19].

Вирішення цього питання передусім пов'язане із з'ясуванням юридичної природи самого поняття «корпоративні права» та їх місця у системі об'єктів цивільних прав. ЦКУ не виділяє окремо такий об'єкт, як кор-

поративні права. Визначення корпоративних прав, як зазначалося вище, міститься у ст. 167 ГКУ. Водночас слід зауважити, що згідно зі ст. 61 СКУ об'єктом права спільної сумісної власності подружжя може бути тільки майно. Таким чином, потрібно перш за все з'ясувати, чи є майном корпоративні права. Згідно зі ст. 177 ЦКУ об'єктами цивільних прав є речі, у тому числі гроші та цінні папери, інше майно, майнові права, результати робіт, послуги, результати інтелектуальної, творчої діяльності, інформація, а також інші матеріальні і нематеріальні блага. Надалі, у ст. 190 ЦКУ зазначається, що майном, як особливим об'єктом, вважаються окрема річ, сукупність речей, а також майнові права та обов'язки. Відтак, слід визначити правову природу корпоративних прав.

В літературі зустрічаються різні думки щодо правової природи корпоративних прав. Корпоративні права подекуди характеризуються як майнові права, іноді — як немайнові. Особливої уваги також заслуговує точка зору про поєднання у корпоративних правах елементів майнового та немайнового характеру (змішані) [14].

На законодавчому рівні певного вирішення ця проблема знайшла у Законі України «Про акціонерні товариства» від 17.09.2008 р., згідно з яким «корпоративні права — сукупність майнових і немайнових прав акціонера-власника акцій товариства, які випливають з права власності на акції, що включають право на участь в управлінні акціонерним товариством, отримання дивідендів та активів акціонерного товариства у разі його ліквідації відповідно до закону, а також інші права та правомочності, передбачені законом чи статутними документами» [15, ст. 2].

Таким чином, корпоративні права являють собою поєднання майнових (право на отримання певної частки прибутку (дивідендів) юридичної особи та активів у разі її ліквідації) та немайнових прав (право на участь в управлінні нею).

Важливою в аспекті розуміння природи корпоративних прав є теза, що «корпоративні права є подільними за обсягом і неподільними за змістом. Зі складу корпоративних прав можуть бути виділені окремі елементи, які мають характер майнових прав, зокрема, право на одержання частини прибутку, право на одержання частини майна товариства в разі ліквідації. Однак ці майнові права не можуть розглядатися як самостійний об'єкт правовідносин, оскільки корпоративні права є неподільними за змістом» [16, с. 261]. Виходячи з того, що корпоративні права є неподільними за змістом, треба дійти висновку, що як особисті, так і майнові права у повному обсязі можуть належати лише тому з подружжя, який є учасником господарського товариства. За загальним правилом другий з подружжя не набуває особистих або майнових прав по відношенню до товариства.

Цей момент є складним, оскільки тут стикаються дві протилежні ідеї.

Перша полягає у тому, що права учасника товариства нерозривно пов'язані з часткою у статутному капіталі товариства. У свою чергу, ця частка нерозривно пов'язана із вкладом учасника, який, також у свою чергу, міг сформуватися за рахунок спільного майна подружжя. Таким чином,

той з подружжя, який не є учасником товариства, по суті «через» другого з подружжя, опосередковано, все ж таки передав майно товариству.

Друга ідея полягає у тому, що дії учасника товариства не можуть кожного разу ставитися під сумнів на тій підставі, що певна частка належності йому прав «розповсюджується» і на другого з подружжя. Учасник товариства має весь комплекс корпоративних прав, як особистих, так і майнових. Він самостійно бере участь в управлінні товариством, отримує відповідну інформацію про його діяльність, одержує дивіденди, розподіляє прибутки тощо. Другий з подружжя не може втручатися в дії учасника товариства і вимагати визнання за ним права на окремі елементи корпоративних прав, наприклад, права на отримання дивідендів [17, с. 216–217].

Для вирішення зазначених питань необхідно на законодавчому рівні вирішити такі завдання: 1) визначити правовий режим корпоративних прав через закріплення їх за тим з подружжя, який є учасником господарського товариства; 2) у разі передання до статутного капіталу товариства спільного майна подружжя законодавчо забезпечити майнові права того з подружжя, який не є учасником товариства. У другому випадку можна застосувати правову конструкцію договору про спільну діяльність [3, ст. 1130], адже чинний СКУ дозволяє подружжю укладати договори між собою [1, ст. 64].

Згідно з ч. 2 ст. 189 ЦКУ, плоди, продукція та доходи належать власникові речі, якщо інше не встановлено договором або законом. Оскільки сімейне законодавство є спеціальним по відношенню до цивільного [1, ст. 8], проаналізуємо це питання детальніше, виходячи з норм чинного СКУ. Аналіз норм ст. 58 та ч. 2 ст. 61 СКУ дозволяє зробити висновок щодо існування колізії норм, що мають однакову юридичну силу, в частині встановлення приналежності доходів. Зокрема, якщо один з подружжя набув право особистої приватної власності на річ, яка приносить дохід, з підстав, визначених пунктами 1 або 3 ч. 1 ст. 57 СКУ, він відповідно до ст. 58 СКУ є одноособовим власником цих доходів. Але на заваді цьому стоїть норма ч. 2 ст. 61 СКУ, за якою об'єктом права спільної сумісної власності є заробітна плата, пенсія, стипендія, *інші доходи*, одержані одним із подружжя (курсив наш. — В. В., А. С.). Проведене дослідження теоретичних джерел [20–22] та судової практики [23, п.п. 2, 12] не надало нам однозначної відповіді на питання щодо пріоритетності застосування будь-якої з зазначених норм СКУ. До того ж, як вірно зазначає Вищий адміністративний суд України у мотивувальній частині свого рішення по справі № К-13216/09 від 25.03.2010 р., «немає також закону України, який би регулював питання подолання колізії норм законів, що мають однакову юридичну силу» [24].

Оскільки вже таку колізію виявлено, остільки вона має бути розв'язана, як нам вбачається, наступним чином. Кваліфікуючими ознаками положення, що міститься у ст. 58 СКУ, є наступні: 1) об'єктом права особистої власності подружжя повинна бути річ; 2) річ повинна належати подружжю на праві особистої приватної власності; 3) річ повинна плодоносити (мати здібність приносити продукцію, плоди, доходи). У свою чергу, ч. 2 ст. 61

СКУ визначає одну єдину кваліфікуючу ознаку, яка є достатньою та необхідною для встановлення спільності доходу, який отримав один з подружжя. Ця ознака полягає в тому, що такий дохід повинен бути одержаним лише одним із подружжя. Отже, тут мова не йде про джерело доходу, у чому й вбачається недолік формулювання законодавчої норми. У зв'язку з викладеним вважається за необхідне доповнити ч. 2 ст. 61 СКУ словами «внаслідок власної праці або інтелектуальної діяльності». За такого формулювання норма ч. 2 ст. 61 СКУ узгоджуватиметься з нормами як ст. 58, так і ч. 3 ст. 57 СКУ. Зазначимо, що в останньому випадку терміни «власна праця», «власна інтелектуальна діяльність» та «особисті заслуги» мають різні змістовні навантаження, а тому відповідної колізії норм не виникне.

Підводячи підсумки викладеному, зазначимо наступне. Чинний СКУ, містячи більш докладний перелік підстав виникнення права особистої приватної власності подружжя, не позбавлений недоліків. Введення правової категорії («особиста приватна власність дружини та чоловіка») повинне більш чітко визначати приналежність цього майна окремій особистості, на протипагу іншому майну, що є спільним. При цьому, таке визначення не повинно порушувати або звужувати зміст режиму спільності майна подружжя. Такий стан справ зумовлює необхідність подальшого проведення наукових досліджень з метою удосконалення нормативно-правової бази з питань визначення особистої приватної власності кожного з подружжя.

Література

1. Сімейний кодекс України : закон України від 10 січня 2002 р. // Відомості Верховної Ради України. — 2002. — № 21–22. — Ст. 135.
2. Дзера О. В. Деякі проблеми врегулювання відносин власності подружжя в новому Сімейному кодексі України // Юридична Україна. — 2003. — № 1. — С. 56–58.
3. Цивільний кодекс України : закон України від 16 січня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. — 2003. — № 40–44. — Ст. 356.
4. Сімейне право України: Підручн. / За ред. Гопанчука В. С. — К.: Істина, 2002. — 304 с.
5. Сімейне право України: Підручник / Л. М. Баранова, В. І. Борисова, І. В. Жилінкова та ін.; За заг. ред. В. І. Борисової та І. В. Жилінкової. — К.: Юрінком Інтер, 2006. — 264 с.
6. Рішення Роздільнянського районного суду Одеської області по справі № 2–206/2009 від 24.03.2009 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua>
7. Рішення Комінтернівського районного суду Одеської області по справі № 2–95/11 від 07.02.2011 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua>
8. Про внесення зміни до статті 61 Сімейного кодексу України щодо об'єктів права спільної сумісної власності подружжя : закон України від 11.01.2011 р. № 2913 // Урядовий кур'єр від 02.02.2011. — № 19.
9. Про приватизацію державного житлового фонду : закон України від 19 червня 1992 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1992. — № 36. — Ст. 524.
10. Про практику застосування судами земельного законодавства при розгляді цивільних справ : постанова Пленуму Верховного Суду України від 16.04.2004 р. № 7 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>
11. Земельний кодекс України : закон України від 25.10.2001 р. // Відомості Верховної Ради України. — 2002. — № 3. — Ст. 27.
12. Маслов В. Ф. Вопросы общей собственности в судебной практике. — М.: Госюриздат, 1963. — 148 с.

13. Господарський кодекс України: закон України від 16.01.2003 р. // Відомості Верховної Ради України. — 2003. — № 18. — Ст. 144.
14. Батрин С. В. Юридична природа, зміст та сутність корпоративних прав // Актуальні питання цивільного та господарського права. — 2008. — № 2 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.journal.yurpayintel.com.ua>
15. Про акціонерні товариства: закон України від 17.09.2008 р. // Відомості Верховної Ради України. — 2008. — № 50. — Ст. 384.
16. Кравчук В. М. Корпоративне право. — К: Істина, 2005. — 720 с.
17. Сімейний кодекс України: науково-практичний коментар / За ред. І. В. Жилінкової. — Х.: Ксилон, 2008. — 855 с.
18. Правові позиції Верховного суду України від 26.12.2007 р. № 6-3/2007 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://rada.gov.ua>
19. Марініна Л. М. Як розподілити майно подружжя після розірвання шлюбу [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://allforcourt.com>
20. Мірошниченко А. М. Співвідношення темпорального та змістовного принципів вирішення правових колізій // Право України. — 2008. — № 5. — С. 24–28.
21. Лилак Д. Д. Проблеми колізій у законодавстві України (теорія і практика): Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / НАН України; Інститут держави і права ім. В. М. Корецького. — К., 2004. — 19 с.
22. Майстренко О. В. Теоретико-правові аспекти колізій у законодавстві України: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 — К., 2008. — 20 с.
23. Про судові рішення у цивільній справі : постанова Пленуму Верховного Суду України від 18.12.2009 р. № 14 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://rada.gov.ua>
24. Рішення Вищого адміністративного суду України від 25.03.2010 року по справі № К-13216/09 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua>

В. В. Валах

Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова,
кафедра гражданско-правовых дисциплин
Французский бульвар, 24/26, Одесса, 65058, Украина

А. А. Складная

Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова,
экономико-правовой факультет
Французский бульвар, 24/26, Одесса, 65058, Украина

ОБЪЕКТНЫЙ СОСТАВ ЛИЧНОГО ИМУЩЕСТВА КАЖДОГО ИЗ СУПРУГОВ

Резюме

С момента принятия и введения в действие Семейного кодекса Украины прошел достаточный промежуток времени для выявления достоинств и недостатков содержащихся в нем правовых норм. Результаты анализа опыта применения норм семейного права, представленные в данной статье, в части определения имущества, принадлежащего супругу на праве личной частной собственности, могут быть положены в основу реформ в области украинского семейного законодательства.

Ключевые слова: личное имущество супруга, приватизированное имущество, корпоративные права, доходы.

V. V. Valakh

Odessa I. I. Mechnikov National University,
The Department of Civil Law Disciplines
Frantsuzskiy Boulevard, 24/26, Odessa, 65058, Ukraine

A. A. Skladnaya

Odessa I. I. Mechnikov National University,
Faculty of Law and Economics
Frantsuzskiy Boulevard 24/26, Odessa, 65058, Ukraine

OBJECTIVE STRUCTURE OF SEPARATE PROPERTY

Summary

In the article theoretical and practical problems of application of Ukrainian Family Code' norms are analyzed. On the basis of the current legal regulations, family and civil theoretical, especially touching the determination of separate property, proposals to improve UFC' norms are elaborated.

Key words: separate property, privatized property, corporate rights, personal incomes.